

FFI-rapport 2013/02681

Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2012

Kari Tvetbråten

Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2012

Kari Tvetbråten

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)

12. november 2013

FFI-rapport 2013/02681

129201

P: ISBN 978-82-464-2308-1

E: ISBN 978-82-464-2309-8

Emneord

Forsvarsindustri

Økonomiske nøkkeltall

Statistikk

Metode

Godkjent av

Vidar S. Andersen

Forskningssjef

Sammendrag

Denne rapporten presenterer statistikk over norsk forsvarsindustri i 2012. Statistikken omfatter utvalgte økonomiske nøkkeltall som omsetning, årsverk, eksport, forskning og utvikling, innkjøpskostnader og verdiskaping. I tillegg til tall for industrien som helhet, presenterer vi også tall fordelt på bedriftskategori der dette er relevant. Rapporten beskriver også kilder og metoder som ligger til grunn for beregningene.

English summary

This report presents statistics on the Norwegian defense industry in 2012. The statistics are selected economic indicators as revenues, man-labor years, export, research and development (R&D), sub-contracts and value added. In addition to the aggregated statistics, we also present statistics for business categories where this is relevant. The report also describes the data sources and methods that form the basis for the statistics.

Innhold

1	Innledning	7
2	Forsvarsindustrien i Norge	8
2.1	Identifisering og kategorisering av forsvarsbedrifter	8
2.2	Nøkkeltall for forsvarsindustrien i Norge 2012	9
2.2.1	Omsetning og årsverk	9
2.2.2	NATO Support Agency (NSPA)	11
2.2.3	Nasjonal verdiskaping	11
2.2.4	Eksport av forsvarsmateriell	12
2.2.5	Forskning og utvikling (FoU)	13
2.2.6	Forsvarsrelatert virksomhet og øvrig virksomhet	14
2.2.7	Utvikling over tid	15
3	Datagrunnlag og metoder	16
3.1	Forsvarsindustrien i Norge	16
3.2	Datagrunnlag	17
3.3	Metodiske aspekter	18
3.4	Verdiskaping i forsvarsindustrien	19
4	Oppsummering	20
	Vedlegg A Rapporteringsskjema til forsvarsbedriftene	24

1 Innledning

Denne rapporten presenterer nøkkeltall for norsk forsvarsindustri i 2012, og er den fjerde i rekken om industriens årlige virksomhet. Arbeidet er hovedsakelig finansiert av Forsvarsdepartementet (FD) gjennom FFI-prosjekt 1292 «Støtte til næringsstrategi», men også Forsvars- og sikkerhetsindustriens forening (FSi) har støttet og delvis finansiert arbeidet med innhenting og bearbeiding av data.

Forsvarsindustrien i Norge består av bedrifter som har virksomhet i forsvarsmarkedet, og som bidrar til nasjonal verdiskaping over tid¹. Videre avgrenser vi utvalget til å gjelde bedrifter som er medlem i FSi, har fått innvilget eksportlisens av UD og/eller har en betydelig omsetning til Forsvaret. Antall bedrifter varierer, og i 2012 identifiserte vi 142 bedrifter. Det er virksomheten i disse bedriftene som utgjør grunnlaget for statistikken.

Forsvarsrelatert omsetning	12,2 milliarder kroner
Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet	5 000 årsverk
Samlet forsvarsrelatert eksport	4,7 milliarder kroner
Forsvarsrelatert FoU	1,1 milliarder kroner
Innkjøpskostnader fra norske underleverandører	3,0 milliarder kroner
Innkjøpskostnader fra utenlandske underleverandører	4,0 milliarder kroner
Nasjonal verdiskaping* knyttet til forsvarsrelatert virksomhet	5,1 milliarder kroner
Verdiskaping per årsverk	1,0 millioner kroner

Tabell 1.1 Nøkkeltall for norsk forsvarsindustri i 2012.

*Verdiskaping = driftsresultat + lønn.

Rapporten har i hovedtrekk samme struktur som tidligere år. I kapittel 2 beskriver vi nøkkeltallene for industrien som helhet og fordelt på bedriftskategori. Nøkkeltallene omfatter omsetning og årsverk, Forsvarets innkjøp fra norsk forsvarsindustri, nasjonal verdiskaping, eksport, forskning og utvikling og fordelingen mellom forsvarsrelatert og sivil virksomhet. Avslutningsvis viser vi utviklingen i enkelte av disse størrelsene siden 2009. Vi benytter mange av de samme tabellene og figurene som tidligere år, noe som gjør det lettere for faste lesere å trekke ut informasjonen som presenteres. Kapittelet inneholder også et avsnitt om Forsvarets anskaffelser gjennom NATO Support Agency (NSPA). Til slutt viser vi utviklingen i forsvarsindustrien over tid, med utviklingen i nøkkeltallene i perioden 2009–2012.

Kapittel 3 beskriver kilder og metoder for statistikken. For at det skal være mulig å kartlegge forsvarsindustriens utvikling over tid, har vi hovedsakelig benyttet samme fremgangsmåte som tidligere år. Dette kapitlet er derfor kortfattet om forhold som gjelder årets statistikk, det vil si grunnlaget for beregningene og usikkerhet ved tallene. For mer detaljerte beskrivelser viser vi til tidligere rapporter².

¹ Vi tar ikke hensyn til bedriftenes eierskaps- og organisasjonsstruktur

² Se tidligere statistikker i FFI-rapport 2012/02433, FFI-rapport 2011/02264 og FFI-rapport 2011/00608 og metodebeskrivelser FFI-rapport 2011/02085.

2 Forsvarsindustrien i Norge

2.1 Identifisering og kategorisering av forsvarsbedrifter

Vi har definert forsvarsindustrien i Norge til å omfatte bedrifter som oppfyller minst ett av følgende kriterier³:

- Medlemskap i bransjeorganisasjonen FSi
- Eksportlisens fra UD
- Betydelig omsetning til Forsvaret

I tillegg forutsetter vi at bedriftene har leveranser som er spesialtilpasset Forsvarets behov. Antall bedrifter varierer over tid, og i 2012 identifiserte vi 142 forsvarsbedrifter i Norge. Dette er det høyeste antall bedrifter siden første kartleggingen i 2009. Økningen er reell, det vil si at den forklares av en større bredde blant bedrifter som har forsvarsrelaterte leveranser. Økningen er i alle de tre kategoriene, men fortsatt er det medlemslisten til FSi som er den desidert største kategorien. For en mer detaljert oversikt over antall bedrifter som er identifisert gjennom de tre kriteriene viser vi til kapittel 3.1.

Vi har videre delt bedriftene i fire kategorier etter størrelse – store, mellomstore, små og mikrobedrifter. Inndelingen bygger på EUs definisjon ved å benytte de samme grenseverdiene for antall årsverk⁴. Videre benytter vi antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet som kriterium for å fremheve bedriftenes rolle i forsvarsmarkedet.

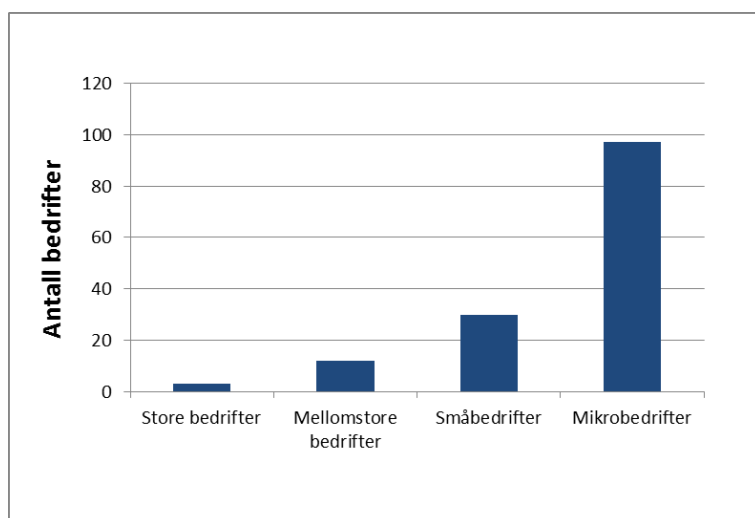
Kategori	Antall forsvarsrelaterte årsverk
Store forsvarsleverandører	250 årsverk eller mer
Mellomstore forsvarsleverandører	50–249 årsverk
Små forsvarsleverandører	10–49 årsverk
Mikro forsvarsleverandører	Færre enn 10 årsverk

Tabell 2.1 Kategorisering av forsvarsbedrifter etter antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet.

Bruken av disse kategoriene angir bedriftsstrukturen i forsvarsindustrien. Dette er interessant for å øke forståelsen av konkurranseforhold, drivkrefter og barrierer i markedet. I tillegg åpner kategoriseringen for å kunne gi mer informasjon om forsvarsmarkedets betydning for de forskjellige bedriftstypene. Figur 2.1 illustrerer bedriftsstrukturen i forsvarsindustrien.

³ Vi legger til grunn at bedriftene har virksomhet i Norge og dermed bidrar til nasjonal verdiskaping. Vi tar ikke hensyn til eierskap og organisasjonsstruktur.

⁴ Vi tar ikke hensyn til omsetning og/eller balanse.

Figur 2.1 Fordeling av forsvarsbedrifter i størrelseskategorier.

Figuren viser at forsvarsindustrien er todelt, med et fåtall store og mange mindre bedrifter. Kun tre bedrifter er i kategorien store forsvarsbedrifter⁵. Disse har en dominerende posisjon i forsvarsmarkedet, både når det gjelder omfang og type leveranser. Mange av de mindre bedriftene har spesialisert seg innenfor egne nisjer, og har på den måten også en viktig rolle for Forsvaret. Virksomheten er derimot av en mye mindre skala slik at enhetene defineres som små.

I den neste delen av rapporten presenterer vi utvalgte nøkkeltall for forsvarsbedriftene. Vi presenterer både nøkkeltall for industrien som helhet og for bedriftskategorier der det er relevant.

2.2 Nøkkeltall for forsvarsindustrien i Norge 2012

2.2.1 Omsetning og årsverk

Forsvarsindustrien omsatte forsvarsrelaterte varer og tjenester for 12,2 milliarder kroner i 2012⁶. Det vil si at vi også inkluderer flerbruksvarer⁷ i statistikken. Øvrige sivile varer og tjenester som leveres til Forsvaret, for eksempel friluftsutstyr og kontorrekvisita, er holdt utenfor, jf. definisjonen i avsnitt 2.1.

Omsetningen i Norge var nesten 4,1 milliarder kroner, og av dette utgjorde leveranser til Forsvaret 3,3 milliarder kroner⁸ fra norsk forsvarsindustri i 2012. Det resterende beløpet var leveranser til andre norske kunder, for eksempel andre forsvarsbedrifter. Utenlandske kunder var

⁵ Aerospace Industrial Maintenance Norway (Aim Norway), tidligere Luftforsvarets hovedverksted Kjeller (LHK), ble gjort om til statsforetak 15. desember 2011 og inngår nå i statistikken for første gang

⁶ Vi definerer forsvarsrelaterte varer og tjenester som varer og tjenester som er underlagt lisensplikt av UD ved eksport.

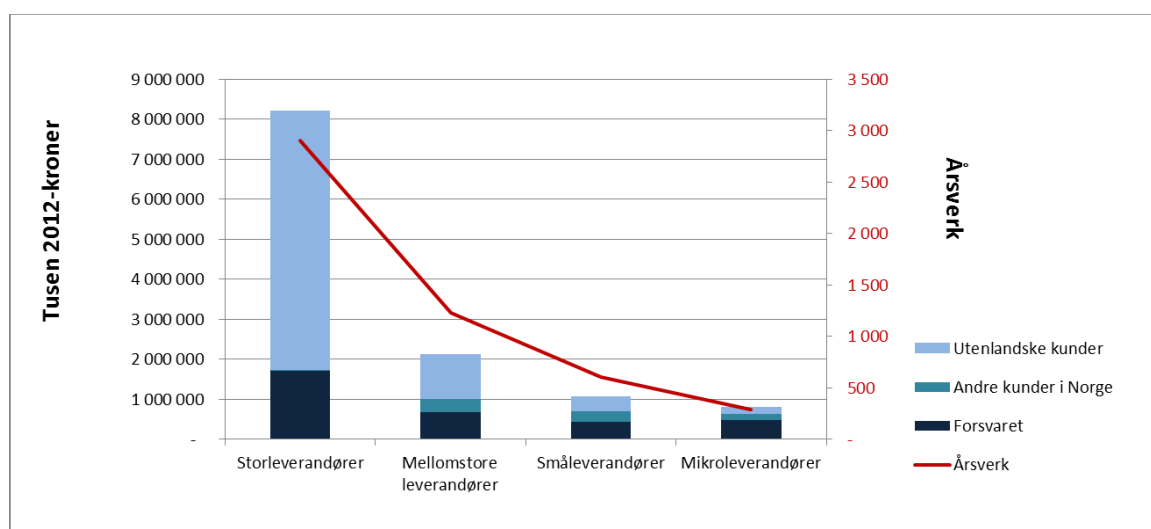
⁷ Produkter som kan ha både sivil og militær anvendelse.

⁸ Ifølge rapporteringen fra forsvarsbedriftene

den klart største kundegruppen, med 8,1 milliarder kroner. Det er verdt å merke at omsetning til utenlandske kunder omfatter både utenlandsk produksjon og eksport⁹.

Forsvarsindustrien sysselsatte i overkant av 5 000 årsverk i forsvarsrelatert virksomhet¹⁰. Som forsvarsrelatert årsverk regnes personell som har en direkte tilknytning gjennom utvikling eller produksjon av forsvarsmateriell eller tett koplet støttefunksjon. Personell i øvrige støttetjenester, slik som it, lønn, etc., er fordelt proporsjonalt mellom sivil og forsvarsrelatert virksomhet.

Det er store variasjoner i forsvarsrelatert omsetning og årsverk, både mellom de enkelte bedriftene og leverandørkategoriene. Figur 2.2 viser forsvarsrelatert omsetning til de tre kundegruppene og årsverk innenfor hver leverandørkategori.

Figur 2.2 Omsetning og årsverk i forsvarsrelatert virksomhet for hver leverandørkategori.

De tre store forsvarsleverandørene har en dominerende markedsposisjon. Sammen med de mellomstore leverandørene representerer de over 80 % av industriens samlede omsetning og årsverk. Disse leverandørkategoriene skiller seg også ut ved at utenlandske kunder utgjør over halvparten av omsetningen. Videre er Forsvaret den viktigste kunden for de minste leverandørene, og utgjør hele 60 % av omsetningen for mikroleverandørene. De minste leverandørene har også en relativt større andel av leveransene til Forsvaret, 28 %, men bare 15 % av den samlede forsvarsrelaterte omsetningen. Den gjennomsnittlige forsvarsrelaterte omsetningen per årsverk er 2,4 millioner kroner, men her er det store forskjeller mellom leverandørkategoriene. Stor- og mikroleverandørene har en omsetning per årsverk på 2,8 millioner kroner, mens de mellomstore og småleverandørene har en omsetning på 1,7 millioner kroner per årsverk.

⁹ Utenlandsk produksjon er virksomhet i datterselskaper i utlandet. Omsetningen regnskapsføres i den norske bedriften, men årsverkene er ikke registrert her. Eksport er varer og tjenester som krysser norske grenser.

¹⁰ Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet per 31.12.2012.

2.2.2 NATO Support Agency (NSPA)

NATO Support Agency (NSPA) er et flernasjonalt innkjøpskontor som Forsvaret kjøper varer og tjenester gjennom. NSPA består av tidligere NAMSA (NATO Maintenance and Support Agency), CEPMA (Central Europe Pipeline Management Agency) og NAMA (NATO Airlift Management Agency), og er et ledd i «Smart forsvar» (Smart Defence) hvor målsettingen er mer effektiv ressursbruk innenfor blant annet materiellanskaffelser og logistikk. NSPA gir muligheter rasjonalisering ved en felles forhandlingsprosess og lavere pris på større kontrakter. Det er vanskelig å få tall på hvor mye Forsvaret kjøper av norske bedrifter gjennom slike organisasjoner. Derimot har vi tall på hvor mye Forsvaret handlet fra NSPA og kontrakter til norske forsvarsbedrifter i 2012.

Forsvaret handlet varer og tjenester for 0,4 milliarder kroner gjennom NSPA i 2012. Mye av dette var forbruksvarer som ammunisjon og drivstoff.

NSPA kjøpte varer og tjenester for til sammen 17,2 milliarder kroner i 2012. 27 norske bedrifter vant kontrakter for leveranser til NASPA til en verdi av 0,3 milliarder kroner. 14 av bedriftene var forsvarsbedrifter, og disse hadde nesten halvparten av kontraktsverdien. Kontraktsverdien for de norske bedriftene utgjør bare 1,5 % av alle innkjøpene til NSPA, og viser eksempel på alternative markedsmuligheter.

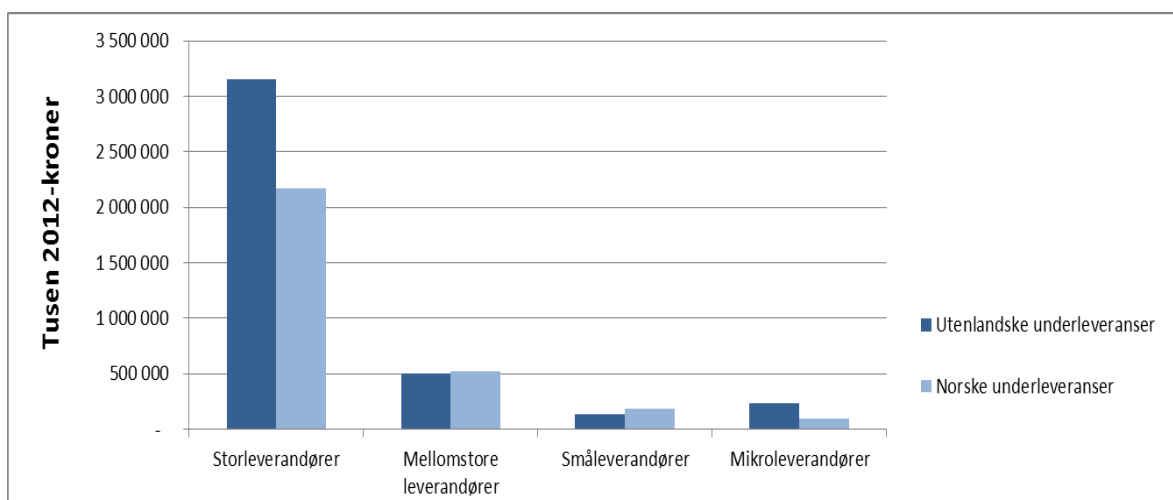
2.2.3 Nasjonal verdiskaping

Forsvarsindustrien bidro med 5,1 milliarder kroner til nasjonal verdiskaping¹¹ i 2012. Lønnskostnader utgjorde den klart største delen av verdiskapingen med 3,8 milliarder kroner, noe som tilsvarer 756 000 kroner per årsverk. Det samlede driftsresultatet var 1,3 milliarder kroner. Verdiskaping per årsverk i forsvarsrelatert virksomhet var 1,0 millioner kroner.

I tillegg til den direkte verdiskapingen, bidrar forsvarsindustrien til verdiskaping i andre næringer gjennom anskaffelser fra andre norske bedrifter utenfor forsvarsindustrien. Til sammen kjøpte bedriftene forsvarsrelaterte varer og tjenester fra norske og utenlandske bedrifter for nesten 7,0 milliarder kroner, hvorav 3,0 milliarder kroner var leveranser fra norske bedrifter¹².

¹¹ Nasjonal verdiskaping = driftsresultat + lønnskostnader. Vi har endret metoden for å beregne forsvarsrelatert verdiskaping, det vil si at vi i år har gjort beregninger på bedriftsnivå i stedet for industrien som helhet. Se avsnitt 3.3 for en mer detaljert beskrivelse.

¹² Deler av innkjøpene er fra andre forsvarsbedrifter så ringvirkningene i andre sektorer er noe lavere.

Figur 2.3 Innkjøpskostnader fra norske og utenlandske leverandører.

Storleverandørene kjøpte forsvarsrelaterte varer og tjenester for over 5,3 milliarder kroner i 2012, det utgjør 65 % av omsetningen i forsvarsmarkedet. 2,2 milliarder kroner var leveranser fra andre norske bedrifter. De andre bedriftskategoriene har betydelig lavere innkjøp både i beløp og som andel av omsetning, men det er stor variasjon blant bedriftene. Videre har de små og mellomstore bedriftene rapportert at over halvparten av anskaffelsen er fra norske bedrifter. I motsatt ende av skalaen har vi mikrobedriftene med bare 28 % av totale innkjøp er fra andre norske bedrifter.

2.2.4 Eksport av forsvarsmateriell

Forsvarsbedriftene rapporterte en samlet forsvarsrelatert eksport for 4,7 milliarder kroner i 2012, hvorav 4,2 milliarder kroner var lisenspliktig eksport. Av dette var 4,0 milliarder kroner lisenspliktig vareeksport¹³ og 0,2 milliarder kroner var lisenspliktige tjenester. Til sammenligning oppgir UD samlet utførsel av A og B materiell for 3,9 milliarder kroner og tjenester for 0,2 milliarder kroner¹⁴. Vi har grunn til å tro at forskjellen skyldes ulike rutiner og prinsipper for rapportering til UD og FFI. Til UD rapporterer bedriftene de enkelte transaksjonene i forhold til innvilgede lisenser som deretter summeres av UD. Til FFI rapporterer bedriftene en samlet eksportsum som de selv ekstraherer fra sine regnskaper. Derfor kan for eksempel forskjeller mellom hvordan bedriftene regnskapsfører eksportinntekter og den faktiske utførselen forklare noe av differansen. I tillegg kan det være at noen av bedriftene har inkludert eksport av materiell som ikke er underlagt lisensplikt i rapporteringen til oss¹⁵.

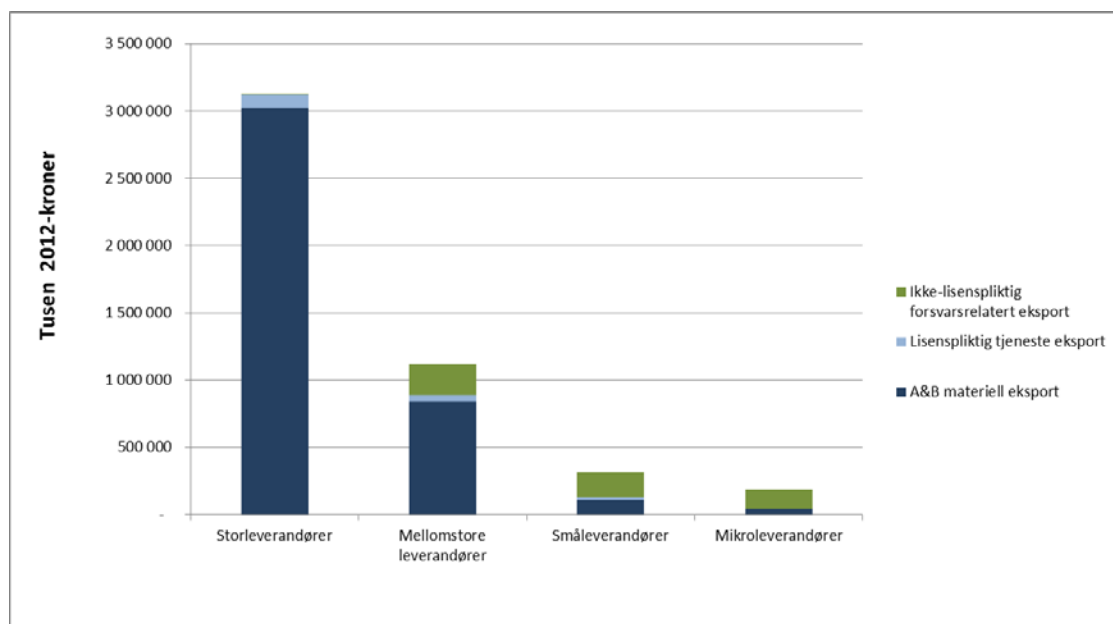
I tillegg har bedriftene rapportert en øvrig forsvarsrelatert eksport for nesten 600 millioner kroner. Dette er eksport som er spesialtilpasset Forsvarets behov, men som ikke er underlagt lisensplikt. Eksempler på slike produkter er telt og øvrige sivile produkter med «grønnfarge».

¹³ A og B materiell på UD's varelistes.

¹⁴ Meld. St. 49 (2012-2013) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2012, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningsarbeid.

¹⁵ Se diskusjon i Fevolden et al (2011).

Det er verdt å merke at eksport er varer og tjenester som krysser norske grenser. Det betyr at varer og tjenester produsert i Norge som leveres til norske produksjonsenheter i utlandet også regnes som eksport. Figur 2.4 viser omfanget av forsvarsrelatert eksport for de fire bedriftskategoriene.

Figur 2.4 Eksport av forsvarsmateriell og –tjenester, fordelt mellom lisenspliktig eksport og øvrig forsvarsrelatert eksport.

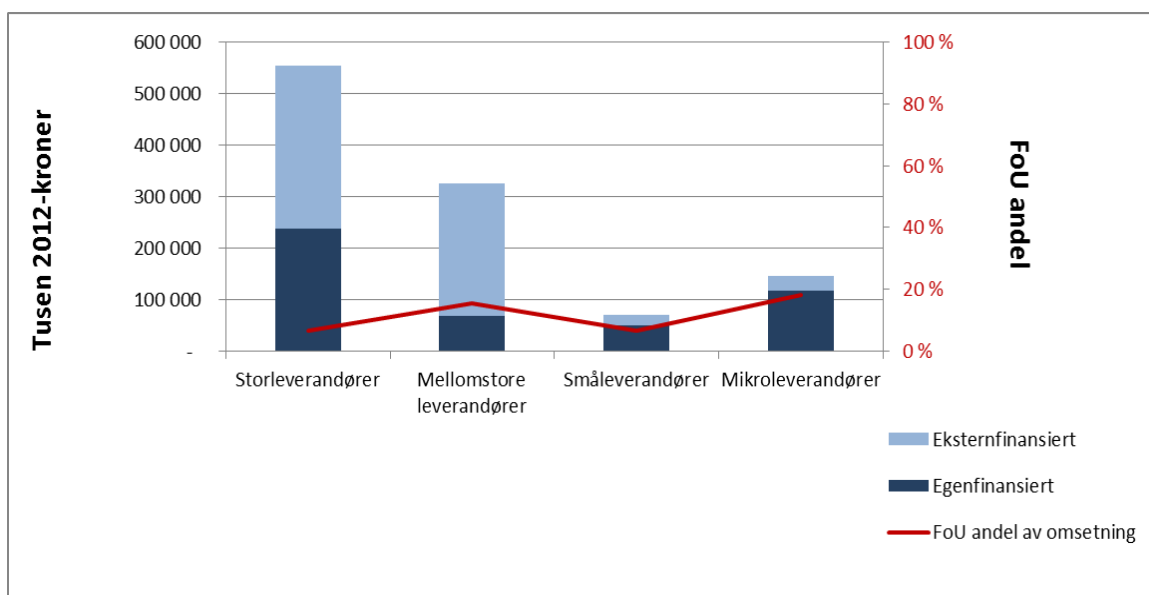
Storleverandørene dominerer norsk eksport av forsvarsmateriell, og de tre største bedriftene hadde en lisenspliktig eksport på over 3,1 milliarder kroner. Sammen med de mellomstore leverandørene representerte de 96 % av industriens samlede lisenspliktige eksport.

Videre var det bare SMB-kategoriene som rapporterte om øvrig forsvarsrelatert eksport, nesten 0,6 milliarder kroner. For mikroleverandørene utgjør forsvarsrelatert eksport som ikke er underlagt lisensplikt hele $\frac{3}{4}$ av den forsvarsrelaterte eksporten. En forklaring kan være at mange av bedriftene i disse er primært sivile bedrifter med en liten forsvarsrelatert andel.

2.2.5 Forskning og utvikling (FoU)

Forsvarsbedriftene investerte til sammen 1,1 milliarder kroner i forsvarsrelatert FoU i 2012. Dette utgjør 9 % av omsetningen i forsvarsmarkedet. Nesten halvparten, 474 millioner kroner, var innovasjonsaktivitet bedriftene selv finansierte. Det resterende beløpet ble dekket inn av kunder og offentlige støtteordninger¹⁶. Figur 2.5 viser omfang og finansiering av innovasjonsaktiviteten i de fire bedriftskategoriene.

¹⁶ For eksempel IFU/OFU-midler og SkatteFUNN.

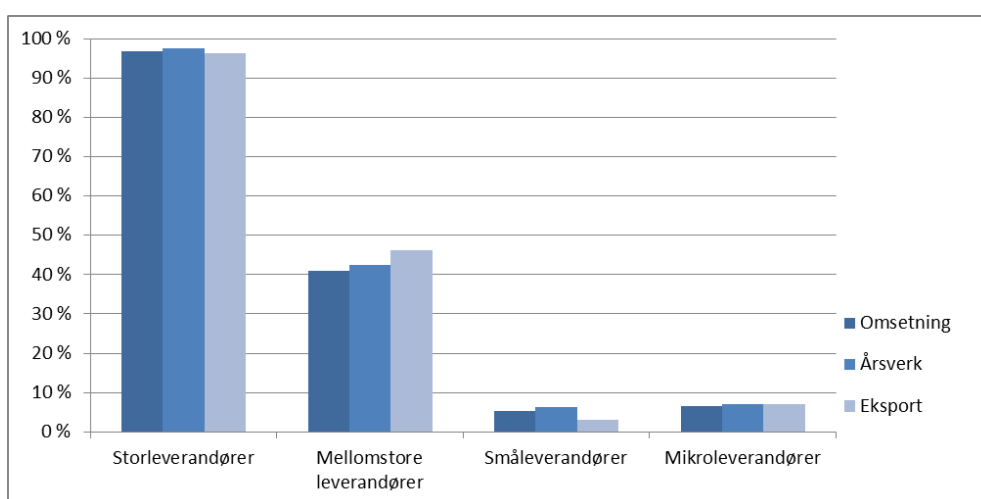

Figur 2.5 Investeringer i forskning og utvikling i beløp og som andel av omsetning.

Selv om storleverandørene er den bedriftskategorien som investerer mest i FoU, er det de mellomstore og mikroleverandørene som har relativt høyest FoU i forhold til omsetning. Figuren viser også at er det små- og mikroleverandørene som i størst grad tar risikoen selv, henholdsvis 69 % og 81 % av FoU-investeringene er egenfinansiert. Til sammenligning finansierer storleverandørene 43 % og de mellomstore 21 % av kostnadene selv.

2.2.6 Forsvarsrelatert virksomhet og øvrig virksomhet

Mange av forsvarsbedriftene tilbyr varer og tjenester også i sivile markeder. Bedriftene rapporterte en samlet omsetning på 45,7 milliarder kroner, eksport på 18,1 milliard kroner og 19 300 årsverk. Det betyr at forsvar utgjør i overkant av ¼ av både omsetning, eksport og årsverk.

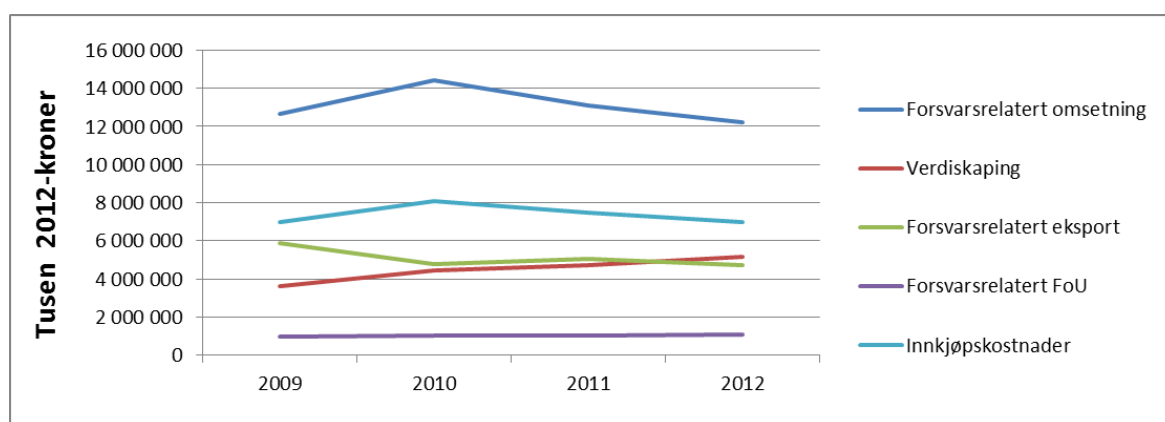

Figur 2.6 Forsvarsrelatert virksomhet i forsvarsbedriftene som andel av samlet omsetning, årsverk og eksport.

De største bedriftene kan beskrives som nesten rene forsvarsbedrifter, der omsetningen i sivile markeder er marginal. Om lag tre fjerdedeler av de mellomstore leverandørene er primært forsvarsbedrifter, det vil si at forsvarsmarkedet utgjør over halvparten av virksomheten. For resten av bedriftene i denne kategorien utgjør forsvar kun en marginal del. For de andre bedriftskategoriene er det større spredning langs skalaen, men noen bedrifter som har veldig stor sivil virksomhet gjør at disse leverandørkategoriene fremstår som ”veldig sivile”.

2.2.7 Utvikling over tid

Dette er fjerde år på rad at vi presenterer statistikk over norsk forsvarsindustri. Vi har gjort noen justeringer i rapporteringen fra bedriftene, men hovedkategoriene er uendret. Figuren under viser utviklingen i nøkkeltallene.

Figur 2.7 Utvikling i nøkkeltallene i perioden 2009–2012.

Norsk forsvarsindustri hadde i 2012 det høyeste antall bedrifter siden kartleggingen startet, totalt 142 bedrifter. De fleste nye bedriftene tilhører de minste bedriftskategoriene, men også kategorien store forsvarsleverandører har økt fra to til tre bedrifter (pga. AIM Norway, se kapittel 2.1). Tilveksten av nye bedrifter forklarer at antall forsvarsrelaterte årsverk i 2012 økte med 500 årsverk til 5 000 årsverk. Omsetningen har derimot hatt en gradvis nedgang fra toppnivået i 2010. Fra 2011 til 2012 sank omsetningen med i overkant av 900 millioner kroner, noe som tilsvarer en nedgang på 7 %. Denne utviklingen var forutsigbar og relatert til et lavere nivå på internasjonale operasjoner hos Norge og våre allierte.

På det norske markedet er nivået likt, men sammensettingen er litt annerledes. Omsetningen til Forsvaret har økt med 0,3 milliarder kroner og omsetningen til andre norske kunder har gått ned med tilsvarende beløp. Hele nedgangen skyldes altså lavere omsetning til utenlandske kunder. Dette har vært en forventet utvikling ettersom enkelte bedrifter har kommentert at de har ferdigstilt noen av deres større kontrakter. Endringene i innkjøpskostnader følger omsetningskurven.

Forsvarsrelatert eksport hadde et toppnivå i 2009, med 5,7 milliarder kroner. Deretter har eksporten gått ned og ligget mellom 4,7 og 5,0 milliarder kroner i perioden 2010–2012.

Nedgangen fra 2011 til 2012 forklares av enkelte SMB-bedrifter med en høy eksport i 2011 rapporterte en betydelig lavere eksport i 2012¹⁷.

Forsvarsindustriens bidrag til nasjonal verdiskaping har økt gradvis hele perioden, fra 3,6 milliarder kroner i 2009 til 5,1 milliarder kroner i 2012. Dette henger sammen med økte lønnskostnader, både som følge av flere årsverk og at gjennomsnittslønnen har økt. Fra 2009 til 2012 har lønnskostnadene økt med nesten 1 milliard kroner, til 3,8 milliarder kroner. Driftsresultatet økte kraftig fra 2009 til 2010, og har deretter ligget på et mer stabilt nivå mellom 1,3 og 1,5 milliarder kroner.

Innovasjonsaktiviteten har vært stabil i hele perioden, rundt 1 milliard kroner årlig. Fra 2011 til 2012 økte industrien FoU-investeringene med 91 millioner kroner, og hele økningen var midler som bedriftene selv finansierte. Dermed økte andelen egenfinansiert fra 38 % til 43 %.

3 Datagrunnlag og metoder

3.1 Forsvarsindustrien i Norge

Forsvarsindustrien i Norge består av bedrifter i Norge som selger spesialtilpassede varer og tjenester på forsvarsmarkedet. Vi benytter bedrifter som har medlemskap i FSi, eksportlisens fra UD og andre store leverandører til Forsvaret for å identifisere forsvarsbedrifter. Tabell 3.1 viser oversikt over antall bedrifter som er ført opp på de tre listene og hvor mange av dem vi har tatt med i statistikken. De bedriftene vi ikke har tatt med jobber mot et sivilt våpenmarked, leverer sivile varer til Forsvaret, er under avvikling eller konkurs, etc.

	Bedrifter totalt	Forsvarsbedrifter
Medlemskap i FSi	123	119
Eksportlisens fra UD	+ 48	+ 11
Andre store forsvarsleverandører	+ 92	+ 12
Antall bedrifter	263	142

Tabell 3.1 Antall bedrifter definert som forsvarsindustrien i Norge.

I 2012 identifiserte vi totalt 263 bedrifter, og av disse definerte vi 142 forsvarsbedrifter. De fleste bedriftene har medlemskap i FSi. I tillegg har vi inkludert 23 andre bedrifter, og av disse er fire i kategorien små forsvarsleverandører og 19 mikroleverandører.

¹⁷ Det er mulig at vi presenterte et for høyt nivå i 2011, men vi har tatt utgangspunkt i tall som bedriftene har rapportert til FFI.

3.2 Datagrunnlag

Tallgrunnlaget for statistikken er hovedsakelig hentet fra fire forskjellige kilder, bedriftenes egenrapporterte tall, offentlige årsregnskap, Forsvarets regnskap og tall fra NSPA. De rapporterte tallene fra bedriftene utgjør det viktigste grunnlaget for å beregne størrelsen og virksomheten i norsk forsvarsindustri. Tabellen nedenfor viser hvilke data vi har spurt om i skjemaet for 2012.

Område	Nivå	Forklaring
Omsetning	Total omsetning	Samlede salgsinntekter, tall som rapporteres til Brønnøysundregistrene.
	Forsvarsrelatert omsetning til Forsvaret	Omfatter både varer og tjenester.
	Forsvarsrelatert omsetning til andre kunder i Norge	For eksempel andre norske forsvarsbedrifter, omfatter både varer og tjenester.
	Forsvarsrelatert omsetning til utlandet (eksport)	Pengeflyt, omfatter både varer og tjenester.
	Øvrig (sivil) omsetning til norske kunder	Omfatter både varer og tjenester.
	Øvrig (sivil) omsetning til utenlandske kunder	Omfatter både varer og tjenester.
Eksport	Total eksport	Total eksport, både sivile og militære varer og tjenester. Gjelder kun varer som krysser norske grenser, og kan derfor avvike fra omsetningstallene.
	Lisenspliktig eksport (A- og B-materiell)	A- og B-materiell iht. UDs varelistene.
	Lisenspliktig eksport (tjenester etc.)	Service og andre tjenester som krever eksportlisens.
	Ikke-lisenspliktig forsvarsrelatert eksport	Øvrig forsvarsrelatert eksport, for eksempel telt og andre "grønne" produkter.
	Sivil eksport	Øvrig eksport, omfatter både varer og tjenester.
Gjenkjøp	Gjenkjøpsforpliktelser	Gjenstående gjenkjøpsforpliktelser per 31.12.
Forskning og utvikling	FoU finansiert av bedriften	Resultatført og aktivert.
	FoU finansiert av andre	Resultatført og aktivert. Offentlige støtteordninger, f.eks. IFU/OFU-midler og SkatteFUNN inngår også i denne posten.
Årsverk	Antall årsverk	Antall årsverk pr 31.12.
	Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet	Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet per 31.12. Støtteaktiviteter (it, lønn, etc.) fordeles proporsjonalt som andelen mellom sivil og forsvarsrelatert virksomhet.
Underleveranser	Innkjøp fra utenlandske underleverandører	Samlet kontraktsverdi, eksklusiv mva.
	Innkjøp fra norske underleverandører	Samlet kontraktsverdi, eksklusiv mva.
	Antall norske underleverandører	Antall norske underleverandører direkte relatert til vareproduksjon.

Tabell 3.2 Spørsmål med forklaringer sendt til forsvarsbedriftene, jf. rapporterings skjemaet for 2012.

Bedriftenes årsregnskap omfatter hele virksomheten, og sammen med tallene for forsvars- virksomheten har vi blant annet beregnet forsvarsindustriens bidrag til nasjonal verdiskaping. Regnskapstallene gir også grunnlag for å gjøre en rekke bedriftsøkonomiske analyser, blant annet rentabilitet, finansiering og likviditet. Forsvarets regnskap gir informasjon om anskaffelser fra forskjellige leverandører, mens tallene fra NSPA gir grunnlag for å beregne Forsvarets anskaffelser fra norsk forsvarsindustri gjennom NATOs felles innkjøpsorganisasjon. I tillegg har vi hentet tall fra SSB og UD for å styrke analysen med andre makrotall.

3.3 Metodiske aspekter

Dette avsnittet gir en kortfattet gjennomgang av usikkerhet og metoder som ligger til grunn for beregningene. Vi avgrensner beskrivelsen til å gjelde forhold som gjelder spesifikt for denne statistikken, for en mer detaljert gjennomgang viser vi til tidligere rapporter¹⁸.

En utfordring med statistikken er å få inn tall fra bedriftene, og helst komplett utfylt rapporterings skjema. En høy svarprosent er viktig for å sikre et godt grunnlag for å beregne forsvarsindustriens nøkkeltall. Tabell 3.3 viser antall besvarte skjemaer og frafall for hver bedriftskategori.

Kategori	Antall bedrifter	Levert	Delvis levert	Ikke svart
Store forsvarsleverandører	3	3	0	0
Mellomstore forsvarsleverandører	12	11	0	1
Små forsvarsleverandører	30	18	4	8
Mikro forsvarsleverandører	97	54	15	28
Totalt	142	86	19	37

Tabell 3.3 Besvarte skjemaer, partielt frafall og frafall blant bedriftene.

Det var 105 bedrifter som helt eller delvis rapporterte tall, det vil si at vi har en svarprosent på 74 %. Svarprosenten er dermed noe høyere enn tidligere år, i tillegg har vi en høyere andel av bedriftene som har rapportert på alle postene. 61 % fullstendig rapporterte tall er det høyeste siden statistikken startet. Svarprosenten er høyest blant de store og mellomstore bedriftene, det er bare en bedrift vi har brukt estimerte verdier. Dette innebærer at usikkerheten som følge av frafall er liten for de samlede tallene, men at usikkerheten er noe større i resultatene for små- og mikroleverandørene.

Bedrifter som ikke har rapportert tall har vi behandlet på ulik måte, avhengig av størrelsen på bedriften og hvilken informasjon vi har hatt til rådighet. For samtlige bedrifter har vi hentet inn opplysninger om samlet omsetning og årsverk fra Brønnøysundregisteret. Forsvarsrelatert omsetning til Forsvaret har vi hentet fra Forsvarets regnskap. Videre, for de bedriftene som har rapportert tidligere år, har vi benyttet de samme forholdstallene mellom sivil og forsvarsrelatert virksomhet for å beregne de øvrige tallene.

¹⁸ Se tidligere statistikker i FFI-rapport 2012/02433, FFI-rapport 2011/02264 og FFI-rapport 2011/00608 og metodebeskrivelser FFI-rapport 2011/02085.

Bedrifter som aldri har rapportert til oss har vi behandlet forskjellig avhengig av størrelse. De største, her definert som bedrifter med flere enn hundre årsverk totalt, har vi ikke estimert. Dette gir en underrapportering på enkelte variabler, men vi har vurdert det som beste løsning ettersom deres virksomhet kan gi utslag på samlede tall i statistikken. For bedriftene med færre enn hundre årsverk har vi brukt regresjonsanalyse for å estimere verdier.

Andelen forholdstall + estimerte verdier varierer, men utgjør under 10 % for de fleste av nøkkeltallene. Estimerte verdier utgjør maksimalt 3 % av de totale størrelsene.

3.4 Verdiskaping i forsvarsindustrien

Vi definerer verdiskaping som summen av driftsresultat og lønnskostnader. Tallene henter vi fra bedriftenes årsregnskap. Utfordringen er at dette er tall for bedriften som helhet, og vi må korrigere for sivil virksomhet for å beregne forsvarsrelatert verdiskaping. Dette kan vi gjøre på to måter, enten ved å beregne forsvarsandelen av samlet sum for industrien, eller ved å beregne forsvarsandel på bedriftsnivå og summere dette. Tabellene nedenfor viser forsvarsindustriens verdiskaping i perioden 2009–2012 med de to forskjellige beregningene¹⁹.

Forsvarsrelatert andel aggregert nivå	2009	2010	2011	2012
Lønnskostnader	4 520 535	4 447 794	4 678 607	4 606 088
Driftsresultat	793 271	1 071 200	989 398	929 086
Samlet verdiskaping	5 313 805	5 518 994	5 668 006	5 535 174
Verdiskaping per årsverk	1 279	1 281	1 259	1 103

Tabell 3.4 Verdiskaping i forsvarsindustrien beregnet som forsvarsrelatert andel på aggregert nivå (gammel metode).

Forsvarsrelatert andel bedriftsnivå	2009	2010	2011	2012
Lønnskostnader	2 764 956	3 030 513	3 249 360	3 795 186
Driftsresultat	826 492	1 390 515	1 474 085	1 340 539
Samlet verdiskaping	3 591 449	4 421 028	4 723 445	5 135 725
Verdiskaping per årsverk	865	1 026	1 050	1 023

Tabell 3.5 Verdiskaping i forsvarsindustrien beregnet som forsvarsrelatert andel på bedriftsnivå (ny metode).

Valg av metode gir store utslag på resultatet. Differansen forklares av at industrien er heterogen, både i størrelse og forsvarsrelatert andel. Ved å beregne forsvarsrelatert verdiskaping på aggregert nivå får vi at de store forsvarsleverandørene som har en liten sivil virksomhet gir et relativt lite bidrag til verdiskapingen, mens store sivile bedrifter med en liten forsvarsrelatert andel gir et relativt stort bidrag. Beregning på bedriftsnivå gir at lønnskostnader og driftsresultat beregnes etter den enkelte leverandørens størrelse i forsvarsmarkedet.

¹⁹ Vi har korrigert driftsresultat og lønnskostnader for en av de store bedriftene som har vært registrert med gale tall. Dette gjør at resultatene er litt annerledes enn det som har vært presentert i tidligere rapporter

I statistikken for 2009–2011 har vi beregnet forsvarsrelatert verdiskaping ved å korrigere for sivil virksomhet på aggregert nivå, det vil si den første metoden. I denne rapporten har vi derimot gjort beregninger på bedriftsnivå. Vi mener dette gir et riktigere resultat, og vi kommer til å benytte denne metoden også fremover.

4 Oppsummering

Forsvarsindustrien i Norge bestod av 142 bedrifter i 2012. Til sammen omsatte de forsvarsrelaterte varer og tjenester for 12,2 milliarder kroner, en nedgang på 7 % fra året før. 4,1 milliarder kroner var omsetning på det norske forsvarsmarkedet, der Forsvaret var den desidert største kunden med 3,3 milliarder kroner. Resterende, 8,1 milliarder kroner, var leveranser til utenlandske kunder. Forsvarsindustrien sysselsatte 5 000 årsverk. Dette er en økning på 500 årsverk, og forklares av tilvekst av en ny storleverandør og mange mikrobedrifter i forsvarsindustrien.

Den forsvarsrelaterte eksporten var 4,7 milliarder kroner. Det meste av dette, 4,2 milliard kroner, var lisenspliktig eksport. Resterende var eksport av sivile produkter med en spesialtilpasning for forsvarsformål. Den forsvarsrelaterte eksporten er altså 0,3 milliarder kroner lavere enn i 2011. Omfanget av lisenspliktig eksport er omtrent uendret fra året før, slik at nedgangen er i kategorien øvrig forsvarsrelatert eksport.

Forsvarsindustriens direkte bidrag til nasjonal verdiskaping var 5,1 milliarder kroner. Dette er en økning på 0,4 milliarder kroner, 9 %, fra 2011. Det samlede driftsresultatet har hatt en marginal nedgang så hele økningen forklares av høyere lønnskostnader. I tillegg bidro bedriftene til verdiskaping i andre sektorer gjennom kjøp av varer og tjenester. Til sammen kjøpte forsvarsindustrien varer og tjenester for nesten 7,0 milliarder kroner, hvorav 3,0 milliarder kroner var fra norske bedrifter.

Forsvarsindustrien investerte nesten 1,1 milliard kroner i FoU, hvorav 473 millioner kroner var finansiert av bedriftene selv. Nivået på FoU har ligget stabilt på rundt 1 milliard kroner siden kartleggingen startet i 2009.

Forsvarsindustrien består av alt fra rene forsvarsbedrifter til bedrifter med en liten forsvarsandel. Det er store variasjoner i betydningen av forsvarsmarkedet på bedriftsnivå, men generelt fremstod de største leverandørkategoriene som mest forsvarsrettet. Noen store sivile bedrifter med en marginal forsvarsandel trekker ned den aggregerte forsvarsandelen blant små og mikroleverandørene. Totalt utgjorde omsetning, eksport og sysselsetting i overkant av en fjerdedel av bedriftenes samlede virksomhet.

Statistikken som er presentert i denne rapporten er utarbeidet med data fra fire forskjellige kilder: Tall som bedriftene har rapportert direkte til FFI, Forsvarets regnskap, NSPA og Regnskapsregisteret i Brønnøysund. Frafall og manglende opplysninger knytter noe usikkerhet til

statistikken. Frafallet er størst blant de mindre bedriftene. Det betyr at usikkerheten gir lite utslag på totaltallene, men det er noe større usikkerhet i tallene for de små og mikroleverandørene. Statistikk over norsk forsvarsindustri har blitt publisert for fjerde år på rad. FFI har dermed mye data over industrien som kan benyttes til en rekke analyser. Dette gjør det mulig å følge industriens utvikling og analysere trender i forsvarsmarkedet.

Referanser

Fevolden, A., Christiansen, J. og E. N. Karlsen (2011) *Verdiskaping i forsvarsindustrien i Norge*, FFI-rapport 2011/00644.

Hartley, K., (2007) "The Arms Industry, Procurement and Industrial Policies" in Sandler, T. and K. Hartley (eds.) *Handbook of Defence Economics volume 2*, North Holland: Oxford.

Meld. St. 49 (2012–2013) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2012, eksportkontroll og ikke-spredningsarbeid.

Tvetbråten, K. og A. Fevolden (2011) *Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2009*, FFI-rapport 2011/00608.

Tvetbråten, K. (2011) *Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2010*, FFI-rapport 2011/02264.

Tvetbråten, K (2011) *Rutiner for Næringsdatabasen og analyser av forsvarsindustrien ved FFI*, FFI-rapport 2011/02085.

Tvetbråten, K (2012) *Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2011*, FFI-rapport 2012/02433.

Informasjon fra nettsider:

Vedtekter for FSi samt medlemslister: www.fsi.no

Økonomiske nøkkeltall fra Regnskapsregisteret i Brønnøysund: www.proff.no

Definisjoner av statistiske begreper samt konsumprisindeks: www.ssb.no

Forkortelser

BNP	Bruttonasjonalprodukt
FD	Forsvarsdepartementet
FLO	Forsvarets logistikkorganisasjon
FoU	Forskning og utvikling
FSi	Forsvars- og sikkerhetsindustriens forening
IFU	Industrielle forsknings- og utviklingskontrakter
KPI	Konsumprisindeks
LHK	Luftforsvarets hovedverksted Kjeller
NSPA	NATO Support Agency
OFU	Offentlige forsknings- og utviklingskontrakter
SMB	Små- og mellomstore bedrifter
SSB	Statistisk sentralbyrå
UD	Utenriksdepartementet

Vedlegg A Rapporteringsskjema til forsvarsbedriftene

I. Generelt	
Bedriftens navn	
Kontaktperson	
Telefonnummer	
E-post	
II Omsetning 2012, i 1000 NOK	
Bedriftens totale omsetning	
Forsvarsrelatert omsetning til Forsvaret	
Forsvarsrelatert omsetning til andre kunder i Norge	
Forsvarsrelatert omsetning til utlandet (eksport)	
Øvrig (sivil) omsetning til norske kunder	
Øvrig (sivil) omsetning til utenlandske kunder	
III Eksport 2012, i 1000 NOK	
Total eksport	
Lisenspliktig eksport (A- og B-materiell)	
Lisenspliktig eksport (tjenester etc.)	
Ikke-lisenspliktig forsvarsrelatert eksport	
Sivil eksport	
IV. Gjenkjøp 2012, i 1000 NOK	
Gjenkjøpsforpliktelser pr 31.12.2012	
V. Forskning og utvikling 2012, i 1000 NOK	
FOU finansiert av bedriften	
FOU finansiert av andre	
VI. Årsverk 2012, i heltidsekvivalenter	
Antall årsverk	
Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet	
VII. Underleveranser 2012	
Innkjøpskostnader fra utenlandske underleverandører (i 1000 NOK)	
Innkjøpskostnader fra norske underleverandører (i 1000 NOK)	
Antall norske underleverandører	
Omfatter noen av tallene virksomhet i utlandet?	